

Sosyoloji

Nahid DİNÇER

(Kayseri Millî Eğitim Müdürü)

AKADEMİK HÜRRIYET

«Hayat gibi hürriyet de o insanlara
layıktır ki hürriyetlerini her gün
yeniden kazanırlar.»

GÖETHE

AZI düşünürler insanları üç bölüme ayırmışlardır. Birinci bölüm her şeyi kendiliklerinden görebilenler. İkinci bölüm, birisi gösterirse görebilenler. Üçüncü bölüm de gösteren olsa da göremiyenler. Birinci bölüme girenler hürriyetin mânasını anlamış, hürriyeti kullanan, hürriyete sahip insanlardır.

Bu yazımızda hürriyeti bütün kaplamı ile değil, hürriyetlerin içinden yalnız ilmi hürriyeti, akademik hürriyeti, ele alacağız. Zaman zaman da söz ve yazı hürriyeti ile fikir hürriyetine de temas edeceğiz.

Akademik hürriyet : «Hür düşünme, hür araştırma hür öğretme» den ibaret hürriyetlerin toplamıdır. Hür düşünme, ilk bakışta basit ve apaçık gibi görünür. Peşin hükümlerin bütününden sıyrılmaya diye adlandıracağımız hür düşünme bütün hürriyetlerin en zor elde edilenidir. Çünkü insan kafası doğuştan, sosyal çevreden, geçirdiği hayat tarzından gelen sansuz peşin hükümlerin esiridir. Bu peşin hükümlerden kurtulmak tenbel olan insan zihni için zordur. Bir gayret, bir emek ve zorlama ister. Bu herkes için mümkün değildir. Yukarıda bahsettiğimiz birinci bölümde bulunan insanlar bu peşin hükümlerden kurtulabilenlerdir.

Bu grup fikir kahramanlarının bir kısmının hayatlarından kısa örnekler olarak akademik hürriyetin ne olduğunu açıklayacağız.

MİLÂTTAN önce beşinci asırda eski Yunanistanın Atina şehrinde yapılmış olan bir mahkeme fikir alanında savaşanlara halen bir kahramanlık örneği olarak görünmektedir. Manzarayı gözlerinizin önünde şöyle canlandırabilirsiniz : Mahkeme heyeti yerinde bu günkü mânası ile hem hâkim, hem jüri durumunda 281 Atina vatandaşı. Davacı iki politikacı. Dava edilen, bilirim iddiasında bulunanların bilgisizliklerini yüzlerine vuran,

büyük adam, Sokrat. Gençlere fena şeyler, Atina'nın siyasetine uymayan şeyler öğretiyor diye halk mahkemesi Sokrat'ı ölüme mahkûm etti. Siyasetin ilme ve fikre vurduğu darbenin ilk kurbanı.

Milattan önce üçüncü asır. Bu gün okullarımızda okuttuğumuz ve okuduğumuz geometrinin kruucusu Öklid, İskenderiyede bir geometri okulu açmıştı. Bu okulu ziyarete gelen Mısır Kırallığı İkinci Batlamyus, Öklid'e : «Geometrinin tahsili için daha kolay bir yol bulsanız...» diyor. Dalkavuk olmayan, ilmi ve hür düşünceye sahip Öklid şu cevabı veriyor : «Geometri tahsili için Kırallık yolu yoktur.» Bu cevabı ile Öklid, ilmi himaye etse bile bir Kırallığın bir ilim adamına direktif veremeyeceğini anlatmış bulunuyor.

Milattan sonra 4 üncü asır. Hıristiyan dini yayılmış, kilise babaları kendi felsefelerini kurmuşlardı. Bunlar, Hıristiyan dininin dışında bir hakikatin olacağını kabul etmediklerinden, tabii ilimlerle meşgul olmayı, Hıristiyanlıkla ilgili kitaplar dışında kitapların var olmasını kabul etmiyorlar ve ilmi putperestlikle bir tutuyorlardı. O devrin en büyük kütüphanesi olan İskenderiye Kütüphanesinin 400.000 cildi Piskopos Teofilos'un emri ile yakılmıştı.

Bu olaydan 25 yıl sonra yani 415 yılında Başpiskopos Kiril'in emriyle Astronom Theo'nun kızı Matematikçi Hipatya halk tarafından parçalanmıştır. İlimin ilk kurbanı sayılan bu Hipatya sonradan romanlara konu olmuştur.

Miladın altıncı asrında Şarkî Roma İmparatoru Justinianus Atina'daki akademiyi, ilim ve felsefe Hıristiyanlığın yayılmasına mâni oluyor diye, kapattı. Verdiğimiz son üç örnek, Hıristiyanlığın müsamahasızlığını, kan dökmekten çekinmediğini, ve ilme en büyük darbeyi vurduğunu göstermektedir.

Abbasi Halifelerinden Mansur, İmam-ı Azam'a kadılık teklif etmiş, İmam-ı Azam bu kadılığı kabul etmediğinden hapse atılmış, ayaklarından kan gelinceye kadar kırbaçlanmıştır. Hapiste yattığı müddetçe Halifenin yemeğini yemeyen, evinden getirttiği yemekle geçinen İmam-ı Azam bu olaydan sonra çok yaşamamış, 70 yaşında Hakkın rahmetine kavuşmuştur.

ABBASİ Halifelerinin en meşhuru Harun Reşid Medine'yi ziyaret ediyor. Devrin ünlü âlimlerinden İmam Malik hayatta. Harun Reşid İmam Malik'i yanına çağırıyor. İmam Malik : «Halife ilme hürmet ediyor ise bilsinler ki ilim onların ayağına gitmez.» diyor. Bunun üzerine Harun Reşid kendisine çok yakın olan birkaç adamı ile İmam Malik'in ziyaretine gidiyor. Bu ziyaretin halktan gizlendiğini anlayan İmam Malik şu tarihî sözünü söylüyor : «İlim halktan esirgenirse güzideler de bundan istifade edemez.»

Beş altı asır birden atlıyarak 15 inci asra gelelim. İslâm âleminin ilim merkezi bu asırda Semerkant Medresesidir. Medresenin bu günkü tâbiri ile rektörü **Bursalı Kadızade Rumî'dir**. Devrin hükümdarı âlim bir zat olan **Uluğ Beydir**. Bir gün Uluğ Bey Kadızadeye sormadan medrese hocalarından birini azlediyor. Kadızade bu

olay üzerine derhal evine çekiliyor. Hükümdar rektörün evine bizzat gelerek dargınlığının sebebini soruyor. Aldığı cevap : «Biz hocalığı azil kabul etmez bir memuriyet sanırdık. Ondan ötürü kabul ettik. Halbuki arkadaşımız azle uğradı. Gördük ki okutma, öğretme memuriyeti de bizim umduğumuz gibi değildir. Bu işten elimizi yıkadık ve köşemize çekildik.» demek sûretiyle ilim hürriyeti ve akademik hürriyet konusunda Türkistan Hükümdarına güzel bir ders vermiştir.

Gene 15 inci asırdayız. Osmanlılarda **Fatih Sultan Mehmet devri**. İstanbul'un ilk kadısı **Hızır Bey'in oğlu Sinan Paşa**, Fatih devrinin hem ilimde hem edebiyatta yüksek şahsiyetlerinden biridir. Fatih, Sinan Paşayı kendisine hoca tayin etmişti. Bir aralık bu değerli âlim ve şairle arası açılan **Padişah Sinan Paşayı** azl ve hapsedilmiş, bunun üzerine İstanbul âlimleri kabahatı bulunmayan Sinan Paşa serbest bırakılmazsa hep birlikte Osmanlı arazisini terk edip gideceklerini Fatih'e söylemişlerdir. Bunun üzerine Fatih, Sinan Paşayı hapisten çıkarıp Sivrihisar Kadılığına tayin etmiştir.

BURADA şu kadarını kaydedelim ki İslâm âleminde din bir baskı vasıtası olmamıştır. Yukarıda verdiğimiz örneklerden açık görüleceği gibi, İslâm'ın özüne nüfuz eden hükümdarlar, ilim adamlarına azami hürriyeti vermişler, onları müsamaha ile karşılamasını ve desteklemesini bilmişlerdir. Bazen de siyasiler, ilim adamlarını — ki o devirde bunlar aynı zamanda din adamı idiler — kendi politikalarına âlet etmek istediklerinde — İmam-ı Azam örneğinde olduğu gibi — din ve ilim adamı âlet olmama cesaretini göstermiş ve herşeye rağmen inancından ve düşüncesinden fedakârlık etmeme bahasına direnmesini bilmiştir. Şu halde İslâm âleminde Hıristiyanlıkta olduğu gibi din ve ilim mücadelesi yoktur. Ancak siyasetin, devlet adamlarının din adamları üzerinde baskısı vardır. Ve bu baskıya karşı direnme bahis konusu olmuştur.

Gene Batı'ya dönelim. 15 inci asırda iskolaüstik bir üniversite olan **Pedua Üniversitesi** öğrencileri ruhun ölümlü olduğuna inanan bir fikir cereyanına kendilerini kaptırmışlardı. Artık öğrenciler, kürsüye her yeni çıkan hocaya ruhun ölümlü olduğuna inanıp inanmadıklarını soruyorlar, eğer hoca ruhun ölümlü olduğuna inanıyorsa öğrenciler tarafından beğeniliyor, ruhun ölümlü olmadığına yani ölümsüzlüğüne inanıyorsa hoca beğenilmiyordu. Bu defa ilim hürriyetine, akademik hürriyete ve inanç hürriyetine taarruz eden, devlet veya Hıristiyanlık değil galeyana gelen gençlik idi. Bu türlü taarruz ve baskı ne taraftan gelirse gelsin çirkindir.

16 ncı asır. Gene İtalyadayız. İtalyan Filozoflarından **Giordano Bruno**, felsefî fikirlerinden dolayı 1592 yılında Engizisyon tarafından hapsedildi. Sekiz yıl hapiste kaldı. Fikirlerinden dönmeye için tazyik edildi. O : «Doğru bildiğim sözden dönmem» dedi. Nihayet yakılmak suretiyle idamına karar verildi. Bu kararı veren mahkeme heyetine Bruno : «Benim hükmü dinlerken ürktüğümünden ziyade sizler bu hükmü verirken

korkuyorsunuz. demişti. 1600 senesi Şubat ayının yedinci günü Roma'da bir meydanda odunlar üzerinde yakıldı.

20 inci asır. Yıl 1925. Amerika Birleşik Devletlerine bağlı Tennes devletinde Skops adlı bir öğretmen Darwin'in tekâmül nazariyesini okuttu diye mahkeme tarafından hem meslekten azil, hem de para cezasına mahkûm edildi. İşin en garip tarafı öğretmenin aleyhinde konuşan avukatın şu iddiası idi. Avukat diyordu ki: «Bir demokraside ilmin ispat ettiği şeyin değil, halkın ekseriyetinin inandığı şeyin hakikat diye kabul edilmesi iman icabıdır.» Zavallı avukat bilmiyordu ki ilim hürriyeti başka, siyasi hürriyet başkadır.

1940 yılında gene Amerikada meydana gelen bir başka olay. İngilterenin meşhur filozoflarından Bertrand Russel Newyork kollejerlerinden birinin matematik ve felsefe profesörlüğüne tayin ediliyor. Russel, Hıristiyanlık ve cemiyet meseleleri açısından, içinde bulunduğu nizama aykırı düşünceleri olan bir profesördür. Bu yüzden mahkeme Russel'i vazifesinden azle mahkûm etti. Burada mahkeme kararı ile azledilen Russel değil, ilim hürriyeti idi. Amerikanın meşhur filozofları, âlimleri, hatta bazı din büyükleri piskoposlar bir cemiyet kurarak Russel'i müdafaa ettiler. Newyork Üniversitesi Rektörü, Newyork Times'e yazdığı bir mektupta: «Eğer mahkeme kararı nakzedilmezse bütün Amerika okullarındaki öğretmenlerin emniyetlerine ve fikir istiklâllerine bir darbe vurulmuş olacaktır.» diyordu. Meşhur gazeteci Mis Doroty Thomson, Newyork Herald gazetesine yazdığı bir makalede: «Bertrand Russel yirminci asırda gözlerimizin önünde Sokrat'ı canlandırdı. Aleyhinde dava açtıran vatandaş ise Sokrat'a zehir çanağını uzatan zındancıdır» demişti.

DEMOKRATİK nizamın hâkim olduğu yerlerde ve memleketlerde fikir ve ilim hürriyeti uğrunda mücadele eden insanlar bulunuyor. Totaliter rejimlerde, diktatörlükle ve tek parti ile idare edilen, sosyalist memleketlerde durum tamamen başkadır. Fikir ve söz hürriyeti, ilim hürriyeti olmadığı gibi bu hürriyetlerden bahsedilemez de. Orada her şey siyasetin emrindedir.

Bizim, ilim hürriyeti, fikir ve söz hürriyeti yönünden anladığımız demokrasi, insanların kendi fikir ve prensiplerini yazı ve söz halinde hiç bir korku duygusuna kapılmadan ortaya koyabilmeleridir. Yoksa tek taraflı verilen hürriyet, fikir hürriyeti değil, bilâkis fikir hürriyetine en büyük baskıdır. İfade etmeğe çalıştığımız fikir hürriyeti ortamının bulunması, bir birine aykırı ve birbirlerinden farklı fikirlerin serbestçe çarpışması ve yeni fikirlerin doğması imkânını verecektir.

Bursa'da Mânâ

Zümrüt gecelerde, sarhoş gönüller,
Lahûti âlemin letafetinde..
Bir şefkat incelir eriyip gider,
Hüdavendigârın merhametinde..

Rahmet denizinde nûr gibi arın,
Uyuyor doğacak bir mutlu yarın,
Yeşil mânâsında evliyâların
Duâlar Hüdânın hidayetinde..

Dinle.. mâverada okunur Kur'an,
Şakırdar Suları serin şadırvan,
Arşa kapı açar Rahmet-i Rahmân
Ulucamîdeki ibadetinde..

Süleyman Çelebi varır dergâha,
Uzanır gizlice bu yeşil vâhâ,
Yol bulur Ravza-i Resûlullaha,
Mevludlar okunur ziyaretinde.

Nakışlar biz bize, gözlere sefâ..
Aşına bağlanmış aşına vefâ..
Üflenmiş ruhlara bir gizli şifa
Ledünni zevklerin zerâfetinde..

Evler çiçek çiçek, türbe kubbeli,
Dağlarda bir mahşer, yeşil cübbeli,
Külâhlı sorguçlu, taçlı, rütbeli..
Hâu çeker göklerin nihayetinde..

Kudrette kükremiş binlerce arslan,
Ve yigid cedleri o Gazi Osman..
Efsane efsane ruhlarda destan,
Fetihler devrinin celâdetinde..

Yaşıyor mâziyi Bursa rüyâda,
Yıldırımlar çakar geldikçe Yâda,
Bursa haşre kadar ermiş Murâda,
Şanlı Şehidlerin şehadetinde..

ARİF EMRE